

Adnotationes historicae

– povijesne pribilježbe, IV.*

Prvo zatvaranje

Piše:

dr. fra Gaudencije Ivančić

23. V. 1949. zatvaranje. Dan prije razgovarao sam s pok. fra Antom Jelavićem u mojoj sobi o zatvaranju. Prije su bili zatvoreni: o B. Rupčić, fra V. Nikić, fra D. Burić, fra Nuić, fra Bos. Vukojević bio je u Zagrebu zatvoren. Taj dan – 22. V. – reče mi fra Anto J.: »Sutra mogu mene i tebe zatvoriti.« Pogodio je. Mene su zatvorili. Po podne su me stavili u samicu Čelovinu. Prije nego su me stavili u samicu izveli su Vladu Vasilja i rečeno mu je: »Evo Ti Vlado Gaudencija.« To je rekao Ćima koji me je vodio u zatvor. Bačen sam u samicu. Donijeli su mi nešto za večeru. Bio je geršl. Do deset sati otprilike – bio sam u Čelovini. Onda sam odveden na stanicu. U noći sam pod stražom putovao do Sarajeva. U istom kupeu bio je sa mnom komšija musliman Mujo Brekalo. On mi reče potihio: »Reći ću u samostanu (mostarskom) da su te odveli u Sarajevo.« »Dobro«, reko mu. U Sarajevu sam izašao na stanicu. Tu me je prepoznao iako sam bio u civilu, moj prijatelj Matan Matijević. Gledao je pozorno u mene iz daljega. Gledao je sažalno.

Milicioner me je odveo u centralni zatvor. Zatvorio me je u jednu prizemnu sobu s cementnim podom bez prozora. Više od polovice bila je mokra. Tu je bio jedan veliki ćup pun ljudske nečisti. Umoran sam baš do krajnosti. U noći sam putovao i nijesam spavao. Milicioner me je zaključao i otišao. Ne smijem leći jer je cemenat i mokro. Našao sam tu komadić drveta: desetak cm dugo i 5-6 široko. Naslonio bi ga na vrata i malo se opro na nj. Nijesam mogao stati od umora. Milicioner nije dolazio – morao sam tu i prenoćiti. U noći

sam bacio poda se jednu tanku dekiću koju sam ponio sa sobom. Zaspao sam od umora. U noći se probudim. Cement je djelovao. Osjetio sam probadanje po tančinama. Nijesam više smio leći. Izjutra dolazi milicioner, otvara i daje mi nekakvu crnu kafu. Popio sam, kakva je god, jer je bila topla. Pitao sam milicionera: »Zašto ovako prvi dan postupate sa mnom. I to bez suđenja.« Reče mi: »Nemamo druge sobe.« Razlog je bio, po mojem mišljenju, da me odmah na početku zastraše.

Toga dana poslije podne izvede me milicioner iz te ubojne sobe i odvede me u sobu na drugom spratu. Tu je bilo dosta zatvorenika. Uglavnom informbirovci. Među njima je bio vođa Mladih muslimana Biber. Tu sam malo došao k sebi i postao vedriji. Oni su bili gladni. Imao sam u koferiću komad pršuta i odmah sam ga podijelio svima. U toj sobi bio sam dulje. Bio sam dosta svjež i raspoložen. Osjećao sam se bez ikakve krivnje. S informbirovcima sam pomalo i raspravljao. Napadali su vjeru, posebno Lurd. Nijesu bili kakve jače inteligencije. Jedan je bio i bivši ministar. Znao je dosta napamet iz Smrti S. Čengića i Gorskog Vijenca. Ružio ih je što sa mnom raspravljaju kad ne znaju. Mladi musliman Biber šapnio bi mi da s njima ne raspravljam jer da su svi goli bezbošci. U razgovoru bi meni brže vrijeme prolazilo. Isljednik mi je bio Smajo Mandžuka major. Zvao me je više puta na ispitivanje. Ja sam odgovarao na sve otvoreno i raspoloženo. Bio sam svjestan da nemam nikakve krivice. Kad sam bio u vlaku Mostar-Sarajevo mislio sam, kakva bi bila moja krivica. Bio sam spreman sve priznati, ali ni u čemu nijesam našao krivnje. Smajo me je ispitivao navečer. Nekoliko puta davao mi je i

crnu kafu. Kad je vidio, da ja »ne priznajem« odustao je od kafe. Mnogo je pitao o đacima s kojima sam ja bio. Zato je i rekao Ćima Vladi Vasilju u mostarskoj Čelovini: »Vlado, evo Ti Gaudencija.« Vlado je bio gimnazijalac. Nastaje sada preokret. Kad sam jednog dana bio sa Smajom na hodniku, susretne nas Šeho (čini mi se potpukovnik) komandant zatvora. On upita Smaju: »Priznaje li Gaudencije?« Smajo odgovori: »Ništa!« Na to će Šeho: »Gore ćemo mi njega!« Nijesam razumio što znači ono gore. Tek navečer sam razumio. Odveli su me iz moje sobe na najgornji sprat u sobu gdje su bili gotovo sami informbirovci. Bilo ih je oko 25. Ćim su me ubacili u njihovu sobu počeli su me napadati bezobraznim riječima i drugim. Upletali su u razgovor i Stepinca provocirajući. Sada sam vidio da mi neće biti lako. Tako su izazivali do navečer. Kad smo pošli na spavanje, mene su stavili pred nužnik, koji je bio u sobi. Ozlojeđen upitao sam: »Zašto mene stavljate pred nužnik kad ima drugdje prostora?« »Ti moraš tu«, rekli su mi. Dosjetio sam se lako zašto to čine. Nijesam mogao ni smio zaspati. Ćim je prvi pošao na nužnik, odmah je stao meni na prsa. Viknuo sam. Tako su radili i još neki. Cijelu noć nijesam mogao zaspati. Bio sam cijelu noć uzrujan. Opazio sam da se sprema još gore. Kad se je svanulo, digli smo se. Nedjelja je bila. Odmah su počeli izazivati. Oko mene ih je bilo 7, 8. Ubrzo me je jedan udario šakom po licu. Krv iz nosa odmah je šiknula. I drugi su udarali, a osobito po licu i tančinama. Počeo sam vikati što sam mogao. Krv je tekla po podu na sve strane. Onda su me poslali u nužnik da se perem od krvi. Tu je bio i jedan Srbin kojega su oni nazivali četnikom. Bio je dosta mlad. Također i jedan

Rus, kojega su nazivali Bjelogardijac. Oko jednog i drugog okupilo ih je se po 7, 8. Bez milosrđa tukli su obojicu. Rus je bio stariji čovjek. On je sjeo na pod a oni su ga tukli svuda a najviše po leđima. Srbin je stajao. Ali ni prema njemu nijesu imali nikakva milosrđa. Ja sam uzrujano čistio krv s lica a oni su vikali: »Izlazi.« Vidio sam da još nije svršeno. Naredili su mi da čistim pod od krvi. Prao sam pod koji je bio postrapan krvlju a oni su i dalje udarali i govorili: »Brže!« Ćim sam očistio nastavili su s tučnjavom po licu a najviše po tančinama. Vikao sam i trčao po sobi da bude manje udaraca. Imao sam bojazan da mi nijesu koje rebro prebili. I njih su dvojicu stalno tukli. Dok sam ja neprestano vikao, oni su šutjeli. Teško mi je ocijeniti koliko je trajala tučnjava. Moglo bi biti 1-2 sata. U to je došao upravnik – mislim na moju viku. »Šta je to«, upitao je. »Tuku nas«, rekao sam. A informbirovci su mene optuživali da sam branio Stepinca. To je bila potpuna laž. Ja sam samo rekao da je Stepinac suđen i osuđen a sud zna zašto? Znao sam sigurno da se Stepinac u ovakvoj situaciji ne može braniti. Međutim jasno izlazi iz one rečenice Šehine (komandanta zatvora), kad je rekao: »Gore ćemo mi njega«, što se je meni spremalo. To sam naprijed spomenuo. Upravnik je rekao: »Pa vi ne možete zajedno«. Rekao nam je – nama trojici – da uzmemo svoje stvari. Došao je milicioner – sigurno po nalogu upravnika – i izveo nas je iz te sobe okrutnih informbirovaca.

Odveo nas je u jednu mračaru. Mračara je soba bez prozora i sa cementnim podom. Dozvolio nam je da možemo upaliti električno svjetlo. Zraka ni odkuda! I u takvoj sobi bili smo sada sretni. Oslobođili smo se od onih bezdušnih informbirovaca. Sada smo se počeli jedan drugome jadatai. Bolilo je od udaraca na svim mjestima. Po licu sam ja najgore izgledao. Tako su oni govorili. Nijesam imao ogleđalo da se vidim. Ali ja sam najviše boli osjećao po tančinama i

* Izvadci iz rukopisa. Tekst donosimo u izvorniku jer vrijedi kao svjedočenje sa svim svojim subjektivnostima. Ispravljene su samo očite pogreške.

pipao sam rebra bojeći se da nije koje slomljeno. Jedan drugome pomagali smo. Osjećali smo se sada kao braća. Zajednička nevolja nas je sjedinila. U toj teškoj mračari ostali smo zajedno petnaest dana. Mene su više puta izvodili iz te mračare na razgovor s oficirima osobito sa onim gore spomenutim ... Davali su mi i crnu kafu. Pitali su kako su nas napali i zašto? Pitali su, hoće li tobože kazniti starešinu sobe, koji je dozvolio taj napad? Ja sam im pričao kako je to počelo i kako se je odigravalo. Znao sam da to nije su oni sami po sebi radili. Neprestano mi je zvučila u ušima ona Šehina: »Gore ćemo mi njega.« Rekao sam zato da ja ne tražim nikakvu kaznu za njih. Svaki put bi me ponovno vraćali natrag u mračaru. Srbina (kako oni kažu četnika) i Rusa (bjelogardijca kako oni kažu) nijesu zvali na saslušanje.

Nakon petnaest dana u mračari kad smo se nešto oporavili, rastavili su nas. Mene su odveli opet u drugu mračaru (na III. spratu a prije je bila na II.). I tu sam proboravio oko 15 (petnaest) dana. Najteže mi je bilo bez zraka. Da bi dobio barem malo zraka s hodnika, vrtio bi drškom kašike između vrata i direka od zida. Bojao sam se da me ne uhvate, premda to nije bila kakva pomoć. Imao sam dvije dekice. Jednu bi bacio pod a drugom bi se pokrio. Ali teško je zapriječiti s jednom dekicom djelovanje hladne cimente. Bila je tu i jedna metla. Metnuo bi je nekad pod glavu a nekad pod noge. O kakvom paketu ni govora. Hrana je bila očajno slaba. Tu sam opazio da me živci strahovito izdaju. Uzeo bi metlu pa bih pomalo udarao po zidu, da mi bude malo lakše. Nakon nekoliko dana doveli su k meni nekoga funkcionera, čini mi se informirovca. Pita me je tko sam. Ja mu nijesam htio reći da sam svećenik. Kako sam bio u Mostaru i vikar te se bavio baštom rekao sam mu da sam baštovan. Fra Didak Burić rekao mi je da je ovaj kasnije bio s njime. Iz pričanja fra Didakova razabrao

sam da je znao tko sam ja. Izgleda da su mu prije nego je k meni došao rekli sve o meni. Bio je po svoj prilici izviđač.

Nakon petnaestak dana boravka u ovoj mračari, odveli su me u zapovjedničku sobu. Soba je bila normalna: s prozorom i drvenim podom. Nakon mjesec dana boravka u mračarama mora da su udarci s lica izčezli. Bio sam bez kakvih vanjskih upadnih znakova. Smajo Mandžuka zovnuo me je još jedamput na saslušanje. Vidio je i znao što sam sve pretrpio pa me sada nije dugo mučio sa ispitivanjem. Na koncu mi je postavio ovo pitanje. »Da li si Ti govorio đacima: "Budite ustrajni, ovo neće dugo trajati, nego će brzo proći!"« Odgovorio sam mu da sam ja često bivao s đacima. Vjeronauk je bio izbačen iz škole i ja sam ih sokolio, da neće tako dugo biti nego da će se vjeronauk opet povratiti na staro mjesto. Dakle, u ovom smislu ima se razumjeti ovo neće dugo trajati. »U političkom smislu« nikako. Smajo se je ljutnuo, odmahnuo rukom i dao mi zapisnik i rekao: »Potpiši.« Potpisao sam! Milicioner me je odveo u sobu. Bio sam sada veseo jer sam mislio da je ispitivanje gotovo. Posle će se pokazati da nijesam to pogodio. To se je pokazalo poslije otprilike dva mjeseca.

Za vrijeme ta dva mjeseca, bacan sam u više soba. Raspoloženje je bilo prilično jer sam mislio da neće više biti ispitivanja (isljeđivanja). U jednoj sobi doživio sam kroz to vrijeme težak slučaj. Čulo se u našu sobu isljeđivanje jednog svećenika-fratra. Strašno je bilo. Teško je tučen. Jaukao je. Bolno vikao. Dugo je to trajalo. Kad bi počeo kazivati, prestala bi tučnjava i šrajbmašina bi radila. Čim prestane govoriti, tučnjava bi se nastavila. I tako se izmjenjivalo. Jadnik je spominjao i moje ime. Govorio je i o nekakvom oružju. Vidjelo se očito da je to posljedica teških udaraca i da je to sve iznuđeno. Meni su informirovci u mojoj sobi, koji su sve to čuli, govorili: »Eto Gaudencije, ti kažeš da si nevin,

ali jesi li čuo šta o tebi govori.« Ja sam rekao da ništa za to ne znam. Bojao sam se da će me radi toga zvati. Bio sam jako uznemiren. Nisam mogao ni spavati kroz 5,6 dana. Prošla je sedmica dana i nijesu me zvali. Zaključio sam da me neće ni zvati kad nijesu kroz prvu sedmicu. Sigurno je jadni svećenik, kad je u sobi došao k sebi, sve to opozvao. Tako mi je jedan i pričao kad je izašao iz zatvora.

Hrana za sve ovo vrijeme bila je slaba, očajna. Kruha malo. Kroz jedan cijeli mjesec dolazio je kupus za ručak i večeru, ali od kupusa je samo po koji list plivao na vodi. Paketa naravno nijesu dali. Svaki se je dan gubilo na težini.

U julu sam opet bačen u samicu. Obična soba. Nakon izvjesnog vremena ubacili su u moju sobu jednog člana Mladih Muslimana. Bio je to Fazlibegović N. iz Mostara. Otac mu je bio poreznik u Mostaru. On je bio jedan od vođa »Mladih Muslimana.« S njime mi je bilo lakše. Mogao sam se razgovarati. Bio je medicinar.

Razgovarali smo o njegovu i mojem slučaju. Ubrzo je on dobio optužnicu i suđenje je počelo 1. augusta. Suđena je prva grupa Mladih Muslimana s vođama. On je držao da bi mogao biti osuđen na 14 godina. Ja sam ga tješio i govorio da neće biti toliko. Tada je dobivao i pakete. Dobivao je dobre pakete. Davao je obilno i meni. Kroz nekoliko dana obojica smo prebačeni u jednu sobu, gdje ih je bilo više: oko 18. Tu je bilo još nekih članova »Mladih Muslimana«. Oni su sada s njime zajedno jeli. Meni nije više davao. Odatle je išao na sud, da čuje konačno proglašenje kazne. Kad se je vratio, pitali smo ga: »Koliko godina?« Na smrt, odgovorio je. Nismo mu mogli vjerovati. Mislili smo da se šali. Ali stvarno je tako bilo. Metnuli su mu brzo i bukagije na noge. Bio je još nekoliko dana s nama i onda su ga prebacili u drugu sobu. Ja sam ostao u toj sobi dulje. U toj sobi bio je i neki Srbin, Branko Šalabalić. On je bio neki jači prosvjednik i bio je

već osuđen. Kako je bio bolestan, odveli su ga u civilnu bolnicu. Kad se je vratio nakon više dana, pitali smo ga: »Što ima novo?« Odgovorio je: »Najvažnija tema, o kojoj se govori jest veliko suđenje fratrima "u oktobru".« Govorilo se je mnogo o suđenju »Mladim Muslimanima« – 4 osuđena na smrt – a sada se, kaže, govori najviše o velikom suđenju fratara. Nas i Bosanaca bio je velik broj. Tako bi zaista i bilo da se situacija nije koncem oktobra počela drukčije okrećati. To ćemo iznijeti kasnije. U ovoj sobi bio je s nama jedan Crnogorac, činovnik na željeznici, šef robnog odjeljenja željeznice BiH-a. U razgovoru reče mi, da su svećenici katolički a još više pravoslavni krivi ovom stanju. Slabo da su propovijedali, a još manje životom pokazivali narodu pravi put. Nijesam mu se mogao sasvim protiviti. Moja sudbina, puštanje ili suđenje – reče mi da će zavisiti od političke situacije. Mene lično nije napadao. Naprotiv!

U drugoj jednoj sobi prije ovog slučaja jedan informirovac reče mi da bi najviše volio da me vidi kako visim na Marin Dvoru iako, reče, da mu nijesam ništa kriv. Ja sam mu još pozajmljivao svoj veš, dok dođe njegov s pranja. Prešao sam preko toga, jer sam držao da je bolje šutjeti u ovakvoj situaciji. To spominjem da se vidi teška atmosfera u kojoj sam se nalazio. Čovjek je nužno bio podložen depresiji.

U gore spomenutu sobu, gdje nas je bilo oko osamnaest, uvedu nam jednog dana jednog čovjeka koji je bio lijepo obučen u ljetno odijelo. Bio je to Srbin Jovanović N. Otac mu je bio u glasovitom banjalučkom procesu. Na prvi mah smo mislili da je neki inspektor. Ali milicioner zatvori vrata (zaključa) za njim. Ubrzo je počeo psovati Boga i onoga koji ga je učio moliti Boga. Brzo sam se upoznao s njime. Pita me sam ga, tko ga je učio moliti Boga. Rekao mi je da su ga učili bosanski fratri s kojima je bio u zatvoru. »Molio sam se, a evo sam opet upao u zatvor«, tako je on rezonirao.

Rekao sam da ne valja tako govoriti. »Ja sam se molio, molim i sada i molit ću uvijek dok budem živ«, rekoh mu. »Ništa za to što sam u zatvoru, Bog vidi i zna sve.« Smirio se je kasnije. Nije baš ništa donio sa sobom. Ja sam mu pozajmio jednu dekidu, a drugu sam ja upotrebljavao. Vidio sam da se pred spavanje opet krsti. Bili smo se pomalo i prijatelji i često razgovarali. Jednog mi dana reče: »Ako me bace u mračaru, ja ću svuci i košulju pa ću leći na cimenat. Tako ću dobiti upalu plića i to će mi donijeti smrt.« Ukorio sam ga radi toga.

Šestoga oktobra dođe milicioner i rekne: »Ivančiću, spremi svoje stvari!« Slutio sam da neće biti dobro. Jovanović me je upitao sa nekom radoznalošću i sažaljenjem: »Znaš li kamo?« Odgovorio sam mu s nekom bojažljivošću da ne znam. Nijesmo se poslije nikada susreli. Milicioner me je odveo u jednu sobu u kojoj je bio sam neki funkcioner iz Bosanskog Broda. Sada sam dobio novog isljednika i on je počeo sve iznova. Bio je to Milenko S. Najprije je uzeo moju biografiju. Imao je poći na ferije. Prije nego je pošao, dao mi je više araka papira i olovku i naredio mi da pišem sve što znam. Dodao je: »Barem 20 stranica!« Ostao je na praznicima 20 dana. Ja sam morao nešto napisati. Napisao sam pet stranica. Pisao sam o postanku N.D.H. i kretanjima za to vrijeme. Ubacio sam nešto i o fratrima. Nije im moglo naškoditi. Za vrijeme njegova odsustva bio sam u samici. Kad se je vratio, zvao me je na preslušavanje. Pročitao je što sam napisao. Kroz neko vrijeme bio je zadovoljan i raspoložen. Kasnije ubrzo počeo se je ljutiti. Rekao mi je da sam sa ovim pismenim sastavkom htio obmanuti njega i ostale. Iz početka mu je se činilo da je to dosta dobar materijal za njega, međutim kad je to pobliže prošao (sam ili s nekim) uvidio je da nije. Brzo me je bacio u mračaru u prizemlju. Bila su tu još dvojica. Jedva smo mogli stati sva trojica. Sutradan pustio nas je milicioner svu trojicu. Naravno u njoj

se nije moglo leći. Zvao me je opet na ispitivanje ali mu ništa novo nijesam mogao kazati.

Jednog dana – u nedjelju poslije podne – dođe on u moju sobu u kojoj je bio i onaj funkcioner iz Bos. Broda. Rekne meni: »Skinu hubertus (kaput).« Ja skinem. Dalje: »Skinu mali kaput.« Skinem. Dalje: »Skinu džemper.« Skinem. Onda: »Skinu kapu i izuj cipele.« Skinem i izujem. Sada izlazi, rekne mi. Takvoga u košulji, pantalonama i tankim čarapima baci me u onu malu mračaru. Mračara je malena toliko da se u njoj ne može ispružiti. Tama je potpuna. Svjetlo mi nije dao užeći. Oktobar je. I dosada sam bio izmučen. Kad me je zatvorio u nju, došle su mi napamet one riječi: »Deus, Deus meus quare...« U isti mah opet osjetio sam neku utjehu i osokolenje u duši. To nije dalo da se očaj ugnjezdi. Šta da radim sada? Šetati nije se moglo. Prostor malen. Leći se nije smjelo. Cement i bez odijela. I bez cipela. Hladno od cementa. Tu bijaše mala konzerva. Prazna naravno. Sjeo bih na nju i počeo od umora i izmučenja drijemati. Kako je malena, odmah bih se prevrnuo. Tako sam se mučio kroz dan i noć. To je trajalo od nedjelje navečer do srijede po podne. Kroz to vrijeme izvodio me je milicioner dva puta na saslušavanje. Prvi put odmah me je poslao natrag, jer nijesam ništa kazivao što bi njemu (isljedniku) bilo po volji. Drugi put sam nešto slagao sam na se. Brzo i veselo štampao je to na mašinu. Kad sam rekao da ne znam više, opet me je poslao onako svučena natrag u tamnicu. Poslije podne u srijedu došao je upravnik i zovnuo me na saslušanje kod isljednika. Usput me je upitao upravnik, šta je sa mnom? Ja sam mu rekao da se ništa ne bojim nego samo toga da sam na sebe počnem lažne stvari iznositi. To je već bilo počelo kako gore rekoh. Kad sam došao k isljedniku, opet nijesam imao ništa nova reći, kako je on očekivao. Tu je bio jedan drugi oficir Fazlagić Mesud i on je dobacio isljedniku: »Šta

si uradio od čovjeka?« Ja sam sigurno grozno izgledao. Izmučen nespavanjem, studeni i gladom! Sad mi je dao isljednik da obučem mali kaput i cipele i opet me je poslao u istu mračaru. Ostao sam u njoj do četvrtka po podne.

U četvrtak poslije podne izveo me je iz mračare i vratio u moju sobu gdje je bio onaj funkcioner iz Bos. Broda. On me je pitao gdje sam bio od nedjelje poslije podne? Kazao sam mu. Onda mi je rekao da je on mislio kad mi je isljednik rekao da skinem ono sve sa sebe da me je odveo na kupanje u banju i da mi je zavidio. Odgovorio sam mu: »Na pravo kupanje i u pravu banju.«

Iz ove sobe prebačen sam u sobu na I. spratu, gdje ih je bilo sedam. Nakon svih gornjih nevolja osjetio sam se sada kao na slobodi. Rekli su mi da je u toj sobi bio Frano Lipovac. Bio je sobni starešina i kažu tražio je mnogo šutnje. Rekao sam im da ja činim obratno: Volim lijepi razgovor. U sobi je bilo mnogo ušiju. U košulji jednog starijeg zatvorenika našli smo ih preko šezdeset. Jednog dana (5. novembra) tražili su zatvorenici ove sobe diti prašak i šibicu da pripale. Tražili su od Fazlagića Mesuda, oficira. On reče: »Eto, Gaudencije će dobiti paket pa Vam on može dati.« Zatvorio je vrata. »Lako Tebi«, rekoše mi, »dobić ćeš paket.« Ja im rekoh da se on sa mnom šali ili ruga. Zaista nijesam mogao vjerovati. Poslije podne u jedan sat (otprilike) otvori Fazlagić sobu i rekne: »Gaudencije, dođi.« Uvede me u jednu sobu i rekne: »Evo ti paket. Tu ti je jelo a ovdje veš.« Bio sam vrlo iznenađen. Nakon pet i po mjeseci dobih paket. Mislio sam u sebi: »Situacija se okreće nabolje. Hvala dragom Bogu!« Od tada, iako još nijesam bio siguran u povoljan ishod, odlaze zla nagađanja. Donio sam u sobu paket i sve počastio. I oni su bili veseliji. Paket sam dijelio, dokle god je bilo. Možda bi sebi nešto više ostavio. Naravno, kad se tako dijeli, da se malo ima koristiti od njega. Ali ipak je bilo veselje i

radost. Svi su bili zahvalni. Ovdje nije bilo informbirovaca.

U decembru sam bio u sobi gdje nas je bilo oko dvadeset. Nijesu ni ovdje bili informbirovci. Bio je sa mnom i Stjepan Sulić, bogati bivši trgovac iz Gorice. I on je bio slabo raspoložen. Iz paketa dao bih mu koji zalogaj više. Plamtio je mržnjom i osvetom prema neprijateljima. Malo je koristilo upozoravat ga na Kristovu nauku i primjer.

Jednog dana ubace nam u sobu i dr. fra Antu Crnicu, koji se je također nalazio u Centralnom zatvoru u Sarajevu. Iako u zatvoru, bilo je veselje kad smo se sastali. Svi su se u sobi čudili da su njega uveli u sobu gdje sam i ja bio. »Možda se je prevario milicioner«, rekoše. »Ako ga opet ne izvede, bit će dobro za Vas«, ustvrdiše. Zaista fra Ante je ostao. I kad su došli paketi išli smo zajedno po njih. Sad kao da je bilo sigurno da za nas stvari kreću na bolje. Jedan student Amerikanac, inače rodom iz Hrvatske, reče mi da je pročitao u novinama, ali da to nije za pričanje – da su fratri bili na Brionima. Iz toga se je zaključivalo da za nas okreću stvari na bolje. Fra Ante i ja napravili smo za Božić jedno malo veselje. Svakom u sobi dali smo po komadić špeka, kruha, koji kolač i cigaretu. Zaista je bilo pravo veselje, iako u zatvoru. Sobni starešina, musliman, predložio je kao zahvalnost, da nitko ništa ne psuje za 15 dana. To nam je bilo drago. I fra Ante je bio dosta u mračari i trpio je dosta od udaraca. On je tvrdio da nije kriv ali da će ipak moliti Boga i za one koji su ga udarali. Na Stjepandan poslije podne dođe milicioner i rekne fra Anti da uzme svoje stvari. Fra Ante obuče i habit. Dok se je spremao, pitali smo ga kamo misli da ide. Odgovorio je: »Mislim u Zagreb na suđenje.« Mi mu rekosmo da ide kući. On je ipak bio raspoložen. Vidjelo se da i on misli da bi mogao biti pušten. Zaista je, kako se kasnije pokazalo, otišao kući.

Meni je bez njega bilo neugodnije. Iza nekoliko dana opet me je

milicioner prebacio u drugu sobu. Sada nas je bilo manje. U januaru sam opet dobio paket. Manje nas je bilo pa je i mene više zapalo. Cigarete (200 K) sve sam podijelio. Bili su svi zahvalni. Neki Srbin Marić, trgovac iz Sarajeva, reče: »Čim izađem, prvi moj paket bit će Gaudenciju.« Kad je došlo vrijeme šišanja, dođe milicioner i rekne: »Svi se propisno ošišati, samo fratri mogu se podašišati ili nikako ne šišati!« Svi smo to komentirali kao vrlo povoljno za me. I ja sam mislio da će biti brzo izlazak. Naravno uvijek sumnja ostaje.

Primih paket i za februar. Odmah sam sve počastio. Devetog (9. II.) februara zovne me prvi isljednik Smajo Mandžuka. Bilo je navečer. Upita me: »Bi li Ti ovo potpisao?« Pročitam. Odgovorim: »Bih.« Bila je to izjava u kojoj potpisnik obećaje da će raditi na dobrim odnosima između Crkve i države. Ja sam im i prije rekao da je moja želja uvijek bila da budu što bolji odnosi između Crkve i države. Rekao sam im da sam i Boga molio za to. Tada mi reče Smajo, major: »Nećemo Te više držati u zatvoru nego ćeš večeras kući. Ali nemoj svojim a sobi to reći.« Poslao me je na hodnik i rekao da gledam u zid. Opazio sam na istom hodniku i fra Nenada Dujića. I on je gledao u zid. Ipak smo se prepoznali. Upitao me da li ću kući. »Mislim da hoću«, odgovorim mu. Reče mi da će i on. Fra Didak Ćorić išao je u isto vrijeme na saslušanje.

Za kraćega vremena poslao ga u sobu. Naredio mi je da odem u sobu i da uzmem svoje stvari. Došao sam, počastio ih i došao dolje na hodnik k Nenadu. Otvorio nam je milicioner vrata i pustio nas iz zatvora, gdje sam proboravio od 23. maja. Za to vrijeme nijesam vidio ni sunca ni mjeseca, a samo jedanput jednu ili dvije zvijezde. Osjećaj je bio neobičan! Na slobodi! Nakonolikih patnja! Fra Nenad mi je govorio: »Ajde brže. Moglo bi nas opet vratiti.«

Bio je snijeg na ulicama Sarajeva. Nenad upita jednog mladića: »Znaš li

gdje je sv. Anto?« Kad je rekao da zna, dadne mu svoje stvari da nosi tamo. On je sada brže išao i mene ostavio. I ja sam stigao propitkujući. U samostanu smo se okupali i poslije večerali. Kad smo došli u zbornicu, fratri su pričali veselo o nekakvom sastanku, banketu u hotelima, o vožnji u autobusima, itd. Upitao sam: »Pa šta je to bilo?« »Zar ne znaš«, upitali su me. »Ništa«, odgovorih. Pripovijedali su mi kako su imali osnivačku skupštinu za svećeničko udruženje »Dobri pastir«. Sa svih strana BiH došli su fratri i svjetovni svećenici. To je bilo 25. siječnja. Sada tek sam razumio zašto su za nas stvari u zatvoru okrenule na bolje, kako smo prije spomenuli. Sada sam razumio zašto nije bilo u oktobru ono najavljeno veliko suđenje. Mislim da bi svi bili osuđeni. Naravno netko više, a netko manje. Izgleda da bi se išlo k drastičnim mjerama. Možda bi naša provincija bila i ukinuta. Kao u Češkoj. Neki su bili već prije mene pušteni kao: Vojislav Mikulić, fra Pio Nuić, fra Ante Crnica. Isto tako i Bosanci. Neki iz Zenice također su oslobođeni od izdržavanja daljnje kazne. Neki su naravno blaže suđeni i prije pušteni. Osnivanje svećeničkog udruženja »D. Pastir« bez sumnje je nešto pridonijelo smanjenju zategnutosti između državnih vlasti i svećenika. Svećenici koji su to osnivali, kako sam doznao – imali su namjeru da koliko toliko ublaže tešku situaciju i osiguraju svećenicima slobodnije djelovanje. I državne vlasti imale su naravno svoje ciljeve. Prigovaralo je se fratrima da su osnivali to udruženje protiv volje biskupa. Koliko mi je poznato biskupi su bili neodlučni. Razumljivo je. Nitko nije sigurno znao da li će to udruženje koristiti ili škoditi. Dokazivalo se je da se osnivanje staleškog udruženja i bez pristanka biskupa može poduzeti i da to nije protiv Kodexa J. C. U Istri je bilo osnovano takvo udruženje: ista su pravila, a također i u Sloveniji. Samo radi osnivanja udruženja u BiH digla se je uzbuna. Govorilo se je da je to radi toga jer ga vode fratri. Naš

biskup bio je tada u zatvoru. Zamjenjivao ga je Don Andrija Majić. Fra Ferdo Vlašić bio je tajnik provincije i jedan od osnivača toga udruženja. On kaže da je imao napisane pozivnice za svećenike. Tada da je došao Don Andrija u njegovu sobu i on ga je upitao da li da raskida pozivnice ili da ih pošalje na svećenike. Fra Ferdo kaže da je Don Andrija šutio. Budući da je Don Andrija šutio, znači da je bio neodlučan i Ferdo je onda razaslao pozivnice na svećenike. I tako je došlo do osnivanja u Sarajevu. Spominjem ovdje i to da su fratri poslušali 1958. g. kad im je teže bilo poslušati. Tada je naime Don Andrija zabranio u Hercegovini daljnje djelovanje u udruženju »D. Pastir.« Svi su fratri poslušali. Vlasti su tražile da fratri i dalje produže rad u udruženju, ali bez uspjeha. Bilo je i prijetnje sa strane nekih rukovodilaca, ali fratri su poslušali naredbu. Pa i fra Mile Leko, koji je bio jedan od osnivača »D. P.«, rekao je da ne možemo ne slušati nalog Ordinarijata. Čuo sam (od drugih) da je Don Mato Nuić rekao tom zgodom da se isplati ići i u zatvor kad se ovako dobro sluša. Don Andrija je naime dobio na suđenju jednu kaznu i radi zabrane udruženja.

Putujući iz Sarajeva kući svratio sam se u Konjic. Fra Blago Karačić bio je župnik. Kaže da se je iznenadio nad mojim izgledom. Bio sam strašno mršav. Izgubio sam u Sarajevu za ovo vrijeme zatvora 20 kg. Došao sam u Mostar. Zamolio sam fra Milu Leku, provincijala, da me dispenzira te večeri od breviara. »Dobro«, reče, »možeš ga ne govoriti za 2-3 mjeseca.« Mene je to iznenadilo. On je govorio prema mome izgledu. Za cijelo to vrijeme nijesam se pogledao na ogledalo. Kasnije smo vodili razgovor o udruženju »D. P.« Razgovarali smo o njegovom cilju i dozvoljenosti. Ja sam tada stupio u udruženje. Fra Smiljan bio je gvardijan. I on je nakon nekog oklijevanja stupio u udruženje. Svi smo išli za tim da se smanji napetost i olakša pastoralni rad svećenicima koji su još ostali živi. U to

vrijeme razgovarao sam dosta s Don Andrijom Majićem. On je bio protiv udruženja. Vodio je mnogo računa o biskupovom mišljenju. Biskup je tada bio u zatvoru. Ja sam Don Andriji govorio: »Kad može biti udruženje u Istri i Sloveniji, zašto ne bi moglo biti i kod nas a ista su pravila?« On je jedanput rekao: »Tamo je mjesni Ordinarij.« Dakle nije sadržaj po srijedi. Samo fali mjesni Ordinarij. Kod fratara bio je njihov Ordinarij. Radi udruženja bili smo tuženi i u Rim. General naš je poslao i zabranu udruženja preko nuncija Harley-a u Beogradu. Nuncij je poslao na Provincijalat tu pismenu zabranu, ali je usput poslao popratno pismo. U tom pismu kaže da se nijesmo dužni držati generalove stroge naredbe nego da možemo postepeno činiti da udruženje odumire. Kad bi se odmah odjednom ukinulo, moglo bi, piše nuncij, izazvati velike reperkusije. Izgleda da su generalu naredili iz kongregacije da tako učini. Naravno da se je odovuda tužilo kongregaciji. Ali nuncij, budući je bio na licu mjesta i vidio situaciju u kojoj se nalaze fratri, određuje drukčije. Fra Mile Leko, provincijal, pozivan je kasnije u Beograd od nuncija radi udruženja, da smanjuje aktivnost, dok ne prestane ili da ulaze u udruženje oni koji su slabiji i neugledniji (po življenju). Ovo zadnje fra Mile nije htio primiti, jer bi takovi mogli provinciji više naškoditi. A ako budu bolji članovi u udruženju, oni to neće dozvoliti pa makar njih same mnogo koštalo. Pri tome je ostalo. Udruženje je ponešto radilo, životarilo. Bosanci su bili više angažirani. Nešto je i koristilo. Pri osnivanju i malo poslije koristilo je više. Kako vidjesmo, neki smo pušteni bez suđenja, neki su pušteni iz Zenice već osuđeni a neki su blaže suđeni. Najvažniji efekt bio je da nije bilo zajedničkoga suđenja, čega bi, kako je izgledalo, kako već spomenusmo, bio strašan efekt a vjerovatno i ukinuće provincije. Poslije tih prvih zagrijanih momenata životarilo se. ✍

NASTAVLJA SE

Iz sadržaja

IZ LJETOPIISA	4
STRATIŠTA	18
DJELA POBIJENIH	46
POVIJESNE OKOLNOSTI	56

Glavni i odgovorni urednik:

fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:

Zdenka Leženić

Adresa:

Kard. Stepinca 14, 88220 Široki Brijeg
Avenija G. Šuška 2, 10040 Zagreb

Veza:

tel.: +387 39 700-325
faks: +387 39 702-936
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:

FRAM-ZIRAL, Mostar
Glasilo izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Stare brojeve, osim ovoga posljednjeg, možete u pdf obliku preuzeti sa stranica portala pobijeni.info u poglavlju Izdavaštvo.

Cijena pojedinog primjerka:

3 KM; 12 KN; 3,75 EUR; 4,25 CHF; 6,50 USD; 6,50 CAD

Godišnja pretplata (s poštarinom):

BiH 7,5 KM; RH 33 KN; EU 7,5 EUR; CH 8,50 CHF;
SAD 13 USD; Canada 13 CAD

Slanje pretplate, dobrovoljnih priloga...:

- poštanskom uputnicom
- UniCredit Bank d.d. Mostar; Korisnik: Hercegovačka franjevačka provincija; Svrha: prilog Vicepostulaturi
žiro-račun: 3381602276649744
devizni račun:
IBAN: BA393381604876650839
SWIFT: UNCRBA22

ISSN: 1840-3808

Urednikova riječ

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Smušena su ovo vremena. Često se tako započinje razgovor kada se okupimo. Ali, tko je zapravo smušen? Vremena ili mi?

Drugi svjetski rat okomio se na hercegovačke franjevce i Hrvate svom žestinom. Pišemo o tome iz broja u broj našega glasila. I još puno toga ima što trebamo iznijeti na svjetlo dana. Kako su se dotični tada ponašali? Što više pišemo o njima to više spoznajemo da je mučeništvo bio njihov »log«. Radije su dali život nego li krenuli onim putovima koje su smatrali krivima i da ih nikamo ne vode.

Na žalost, i današnja su vremena, po svemu što se vidi, i te kako mučenička. Jedino to sada ide »mekom« silom, kako se to uobičajeno kaže, a ne onom surovom. No, namjera je ista. Pokušava se nekoga lišiti ljudskosti i Boga ili, drukčije rečeno, slobode. Hoće li to dopustiti?

Opaža se zamor u društvu kada je riječ o totalitarizmu, u što nedvojbeno spada i jugokomunizam koji je pobio hercegovačke franjevce, druge članove Crkve u Hrvata i mnoštvo puka Božjega. Kao da je zlo doseglo svoj vrhunac opčaravši nas strahom od razornoga virusa pred našim vratima. I sada drhtimo pred takvom »stvarnošću«.

Nije ovo mjesto na kojem bi trebalo raspravljati o toj temi, ali jest mjesto gdje bi trebalo odbacivati svaki oblik totalitarizma, svaki oblik prisile, mjesto na kojem treba tražiti istinu da bi nas ona učinila slobodnima. Jedino ćemo tako biti sposobni odmahnuti rukom na svaki oblik strašenja ili stvarne opasnosti, kako danas tako i u budućnosti. Kao ni našim mučenicima, uzevši to u širem smislu, nama nitko ništa ne može ako to sami ne učinimo. Bog je s nama i on uvijek pobjeđuje, danas ili sutra, kada vidi da treba.

Hvala svima onima koji se bore i ne daju da ih vremena učine smušenima. Iz toga onda niču novi, dobri plodovi.

Puno je primjera takva promišljanja. Izdvojimo neke.

Dr. Hrvoje Mandić objelodanio je knjigu *Hercegovačka franjevačka provincija u Drugom svjetskom ratu i poraću*. Proširena je to njegova doktorska disertacija. Nije mu bilo lako stići do svega. Neke je već izživcrao sam naslov teme, a kako ne bi i sadržaj. Međutim, Mandić se nije dao i sada imamo pred sobom knjigu koja oslobađa.

Fra Franjo Markić bio je pučkoškolic kada su na Širokom Brijegu pokapani posmrtni ostatci trojice ubijenih hercegovačkih franjevaca. Nosio je to u sebi, istraživao što se točno dogodilo i na kraju diplomirao teologiju na temu o ubijenim hercegovačkim franjevcima. Jedan u nizu takvih. Istina se širi i skida nanose jugokomunističkoga totalitarizma.

U sve moramo ubrojiti i Groblje mira na Bilima. Podižu se tu križevi za desetke tisuća ubijenih. Povijesni je to okvir u kojem je rođena žrtva i hercegovačkih franjevaca. Tako rado čekamo dan kada će Crkva to prepoznati i proglasiti.

U duhu ovih riječi nastavimo ići dalje. Budimo do kraja slobodni, a ne smušeni.

Mir vam i dobro!

Dekret pape Urbana VIII.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudes« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.